

Др Велизар Недовић

КРИТЕРИЈУМИ И КУЛТУРА ВРЕДНОВАЊА ИЛУСТРАЦИЈА У УЏБЕНИЦИМА КОД УЧЕНИКА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ „IV КРАЉЕВАЧКИ БАТАЉОН” У КРАЉЕВУ

Дидактичка илустрација је укупност графичког материјала који се емитује различитим каналима и медијумима од програма и програмера поучавања ка ученицима као одредиштима дидактичке емисије. Богати ансамбли илустрација дати су у уџбеницима за ученике основних школа, са очекиваним ефектом да илустрације олакшавају ће утичу, приближавају и рационализују градиво које се уџбеником презентује ученицима. Ти су графички садржаји, по правилу, обликовани веома слободно, на широкој скали илустровања од мапе и шеме до уметничке слике, захватају приближно 30—40% укупног простора у уџбеницима намењеним ученицима основних школа. Посебност је њиховог уплива у побуђивању ученика на доживљаје, активирање ученичких емоција у смеру градива које се сазнаје и посредовање илустрацијом да се градиво лакше рационализује и усвоји.

Ученици Основне школе „IV краљевачки батаљон“ у Краљеву, ситуирани у средишту града, величине, културалних, урбанистичких и социјалних карактеристика доста честих у ужој Србији, вишеструко су интересантни управо из овог педагошког ракурса. То су ученици средишњих квартова нашег града са мало услова и повода да буду ангажовани ван својих родитељских дома и школе, у раном сусрету са илустрацијама у сликовницама, забавном и дечјом штампом, скоро засићени стриповима и сличним графикалијама, које су често значиле лак, не и довољно интелектуалан и продуховљен пут ка сазнању. Илустрација у уџбенику је нова фаза стицања културе и успостављања односа ученика овакве средине према сазнању. Зато смо се, на овом важном питању, у жељи да се

што више дозна, потом и помогне у проучавању, сусрели са ученицима школе „IV краљевачки батаљон“ у Краљеву¹ и у томе, већ на почетку то можемо рећи, осетили изузетну драж сарадње истраживача и ученика.

Покушали смо истраживањем на малим узорцима успоставити контакт са ученицима три узраста о њиховом односу према илустрацијама у уџбеницима као признатим и изузетно значајним изворима сазнања са гледишта савремене дидактике. Од оваквих истраживања не можемо очекивати увек нова сазнања. Понекада је потребно и стара сазнања, већ доступне резултате проучавања, изнова проверити и актуелизовати их. Наше доба доноси измене менталитета ученика, прилика поучавања, илустративно—сазнајне квалификованости средине у којој се ученик потврђује. То је непрестани процес богаћења различитих аспеката сазнања, јављања нових модалитета поучавања, облика и могућности илустровања. Уџбеници данас достижу пет, десет и више издања, измењених најчешће када не могу одолети новим захтевима и појавама живота и времена. Зато никада неће бити сувишно трагати за реакцијама нових генерација ученика. Што директније обраћање ученицима помоћи ће да се умањи уплив спекулативизма и ученицима стране дедуктивности. Истраживачки дијалог са ученицима, на овој тематици, нешто је изворно и непрестано, јер се њиме увек изнова богате и освежавају педагошка наука и пракса образовања. У тој консеталацији и ово испитивање само је реверификационог карактера, без претензија да гарантује новост учених појава.

Ученицима III, IV и VII разреда основне школе дат је задатак да прегледају одређени уџбеник, одаберу и тачно идентификују одабрану илустрацију означавањем странице у уџбенику, навођењем забелешке испод илустрације, назначењем градива на које се ова односи. Идентификација илустрације била је вишеструка, уз коришћење уџбеника приликом избора, у присуству наставника, са потписом ученика, на крају школске године. Тако је обезбеђивана веродостојност идентификације и стварно ангажовање ученика да изврше аналитичан и прави избор

Ово испитивање имало је два основна задатка:

1. Утврдити какав избор илустрација, у сазнајном смислу, чине ученици III разреда основне школе и како се према одабраним илустрацијама накнадно односе, по истеку 24 часа.

¹) За посредовање у овом истраживању, између истраживача и ученика, аутор је захвалан на доприносу и помоћи врским просветним радницима Основне школе „IV краљевачки батаљон“ у Краљеву: Борђу Арсенијевићу, Драги Ђокић, Јелени Рудњанин, Радомиру Илићу, Љубинки Антић, Ђурђици Јоветић, Ноди Глигорић и другима.

2. Из више аспеката (сазнајног, доживљајног и критичког) утврдити:

- однос ученика према илустрацијама;
- разлике у валоризовању илустрација на два узроста ученика IV и VII разреда основне школе.

У остваривању првог задатка, ученици III разреда су првог дана, уз коришћење уџбеника и у присуству наставника, идентификовали илустрацију која им је учинила јаснијим неко градиво, помогла им да га боље разумеју. Затим су написали шта је јасно на тој илустрацији. Следећег дана, без употребе уџбеника, опет у присуству наставника, ученици су нацртали по сећању илустрацију коју су дан раније одабрали.

ПОРТАЛ
ОКТОБРА

У остваривању другог задатка ученици IV и VII разреда, извршили су вишеструко идентификовање илустрације:

- а) по критеријуму сазнања уз помоћ илустрација у уџбенику;
- б) по критеријуму доживљајности садржаја и предмета илустрација;
- ц) по критеријуму неприхватања и негативне оцене ваљаности илустрација у уџбеницима.

Сва три критеријума произлазе из три очекивана, па и уобичајена сановишта посматрања илустрација.

1. Шта је у илустрацији јасно, шта помаже да ученику градиво буде боље разумљиво. Дакле, једна рационална компонента и карактеристика илустрације.

2. Шта из илустрације зрачи и узбуђује, покреће на доживљај ученика. Дакле, једна емотивна компонента и карактеристика илустрације, која као и у сазнању уопште, прати и овде сазнање ученика.

3. Шта из илустрационог ансамбла нема ни један, ни други значај, према чему је ученик индиферентан — илустрације које га остављају без утисака и радозналости.

Сазнајни критеријум ученика тражен је питањем: „Одабери илустрацију (цртеж, шему, слику, фотографију, карту) из овог уџбеника помоћу које си неки део градива најбоље схватио, која ти највише помаже да нешто разумеш?... Страница... Шта пише испод?...“ И на крају: „Упиши кратко, шта је јасно на тој илустрацији?“

Други, доживљајни критеријум, тражен је питањем: „Одабери илустрацију која на тебе оставља леп утисак, која те одмара и чини ти се да је лепа!“

Трећи, критеријум критички, нарочито неприхватања и негативне оцене ваљаности илустрација, тражен је пи-

тањем: „Одабери једну илустрацију из овог уџбеника која је сувишна и непотребна, која ти ништа не помаже!“

Иза сваког задатка свајали су налози за рад као и иза првог задатка, како је напред назначено.

Уџбеници о којима је реч наведени су у табелама на следећим страницама, а избор је учињен с обзиром на градиво са:

- а) литерарно - уметничком експозицијом штива у читанкама и
- б) научно - популарном садржином штива у познавању природе и друштва, познавању друштва, историји и географији.

У овим уџбеницима веома је различита сразмера поља под илустрацијама и текстовима, а ученици су добили могућност избора било које врсте илустрација.

II

ИЛУСТРАЦИЈА У ФУНКЦИЈИ УСВАЈАЊА ЗНАЊА И БОЉЕГ РАЗУМЕВАЊА ГРАДИВА

Усвајању знања и бољем разумевању градива које се обрађује добра илустрација може вишеструко помагати:

- у усвајању и примени наставног програма;
- у бољем и лакшем схватању самих појава на које се односи, разјашњавању предмета и објеката илустровања;
- чини ученику јаснијим и доступнијим садржај текста којим се обрађује део градива.

Илустрација је, дакле, у служби програма, појаве, текста и градива у уџбенику. Те функције илустрација и данас потврђују ученици уз доста прецизно сазнајно примање улоге илустрација.

Тачке укрштања и сусретања сазнајног прилаза ученика градиву и приступа који нуди аутор илустрације, најчешће се не подударaju. Тежиште схватања градива од стране разних ученика и аутора илустрације, није исто, упркос настојању аутора илустрације да добро изрази и искаже намере аутора градива и очекивано интересовање ученика. Зато не би било неочекивано да особена и оригинална природа сваког ученика налази своју, посебну илустрацију, управо да сваки ученик бира илустрацију која највише помаже његовом индивидуалном моделу учења и сазнавања. У обрнутом смеру овој тенденцији, делују намере аутора текста и илустрације да типизирају и сједињавају те различитости тако да се интерес више уче-

ника може усредоточити на једном пројекту: текст — илустрација. Ако би се остварила намера аутора, сви би ученици одабрали исте илустрације, ако би се до крајности испољиле особености ученика, сваки би ученик учинио посебан избор.

Где се сусрећу ове две тенденције у резултату истраживања, показује табела I.

Преглед избора илустрација из уџбеника по критеријуму сазнања

Разред и број ученика	Уџбеник	Просечна фреквенција ученика по изабраној илустрацији	Количник заједничког избора илустрације
III 29	Марија Карделис, Андреј Чипкар, НАСМЕЈАНИ ДАНИ, читанка, 1975, Београд	2,55	0,79
III 29	Милан Стефановић, Дара Динић, Вера Репац, ПОЗНАВАЊЕ ПРИРОДЕ И ДРУШТВА, 1973, Београд.	2,50	0,51
IV 30	Александар Ристовић, ВЕСЕЛИ ДРУГ, Читанка, 1973, Београд.	3,50	0,70
IV 33	Цвеја Јовановић, Слободан Ђукић, Божидар Златић, ПОЗНАВАЊЕ ДРУШТВА, 1975, Београд.	4,25	0,51
VII 27	Петар Гудељ, ЈЕЗЕРО НА ЗЕЛЕНГОРИ, Читанка, 1975, Београд.	2,75	0,81
VII 26	Ђорђе Грубач, Историја, 1975, Београд.	2,85	0,76
VII 30	Петар Т. Милићевић, ГЕОГРАФИЈА, 1974, Београд.	2,85	0,66
Укупно: 204		2,93	0,67

ПОСРЕДА
ОПШТИНА

Приказ резултата у табели I омогућава неколико закључака:

- a) Највеће груписање ученика у избору истих илустрација је у IV разреду на ПОЗНАВАЊУ ДРУШТВА (4,25). То груписање сасвим незнатно расте са узрастом иако разлике остају скоро занемарљиве.
- b) Количник заједничког избора, односа ученика који се групишу према заједничком избору илустрација, у односу на остале, управо бирају исту илустрацију и оних који у избору остају сами, скоро да не показује никакву правилност.

ПОРЕДАК
УЧЕНИКА

Но, приметно је тај количник већи код ученика када се служе уџбеником са текстовима и илустрацијама уметничке експозиције (у читанкама на пример). У целини, количник од 0,67, за читаву испитивану популацију, показује да заједнички избор, односно груписање ученика према избору исте илустрације, представља доминантно понашање ученика. Аутори, дакле могу рачунати и очекивати спремност већине ученика да изађу у сусрет њиховој намери за типичним илустративним изразом.

- ц) Интересантно је да груписање ученика избором мањег броја илустрација, тиме и увећавање група, расте са узрастом. У III разреду највише 4, најчешће 2; у IV разреду највише 6, најчешће 3; у VII разреду највише 6, најчешће 3 ученика, бирају исту илустрацију.
- д) Такође нема изражене правилности ни у погледу пола и успеха ученика. Исте илустрације, у највећој мери, помажу усвајање градива дечацима и девојчицама, ученицима свих степена успеха. То се може сматрати новом олакшицом ауторима уџбеника, јер илустрацију могу прилагођавати потребама сазнања ученика, не и различитостима пола и успеха у условима заједничког поучавања свих структура ученика.

Иако прилично поједностављена и врло слободна техника илустровања у назначеној Читанци за IV разред, на ученике, целински посматрано, оставља утисак усаглашености текста и илустрације. Замисао писца уџбеника, порука писаца текстова и маштовитост ученика у визији илустратора изванредно су успешно повезани. Већина тих илустрација подсећају на скице, крокије и шеме, које су ученици узели као пратиље, не као окриље текстова. Може ли бити да је вишеструка превага текста над илустрацијом у овој Читанци (320 страница текста са 208 илустрација мале површине), повод ученичком повишеном интересовању за ову илустрацију, и један од разлога њиховог

удубљивања у садржаје илустрације? Очито је да се илустрацијом постиже веома позитиван трансфер у сазнавању ученика и на литерарно — уметничком тексту.

Спектар ученичког избора најбољих илустрација с обзиром на постављене критеријуме веома је широк и добро образложен њиховим објашњењима, али је битно опште и лако опредељивање ученика да изаберу илустрацију помоћу које боље и лакше усвајају градиво, њихово изјашњавање да уз илустрацију лакше уче и сазнају и да њихов избор најчешће пада на призната уметничка дела, односно њихове репродукције, када је реч о литерарно-уметничким текстовима. У својим интерпретацијама ученици не чине непосредан ослонац на садржај текста, већ га узимају као повод да осете и саопште основну поруку текста.

ПОВЕЉА
ОКТОБРА

Већ раније назначени задатак, постављен ученицима III разреда, да након 24 часа по избору илустрације највеће сазнајне вредности, ту илустрацију нацртају, показао је да ученици лако и радо обављају тај задатак. У покушају да накнадно, по сећању, нацртају илустрацију, сви ученици, без обзира на пол и успех, показују тенденцију да увећавају илустрације које су одабрали, нарочито издуживањем, чак до двоструког увећања. Дечаци су колористичку компоненту увек репродуковали нешто сиромашнијим колористичким тоновима. Девојнице нешто свежијим, живљим и складнијим од дечака, али опет испод нивоа оригинала. Ученици овог узраста боље репродукују отвореније од затворенијих тонова, најдоследније браонкасте, зеленкасте и жућкасте, са најмање интересовања за плаву боју.

Само неки ученици III разреда настоје да добију директну и верну копију илустрације одабране и анализирани дан раније. Већина ученика показује тенденцију да у сећању схематизује оно што је посматрано на илустрацији претходног дана, да илустрацију преобрати у неку врсту мапе и шеме, јасно издвајајући сазнајна поља која одражавају неко знање помоћу илустрација. На неким изостаје синкретичка фаза мишљења ученика III разреда, а евидентна је јукстапозиција са изолованим размештајем илустративног материјала према задатку који су ученици имали у учењу дотичног градива. Ученици III разреда врше избор илустрација и под утицајем неких егоцентричних мотива. Они бирају птицу зато што се њима допада; рибу, јер радо одлазе са татом на пецање; лане, јер је нежно и воле га; воће, јер, им прија итд. Најчешће је њихово опредељивање за скоро минијатурне илустрације, неоптерећене са превише детаља и боја, једноставне, које они потом својом маштом лако допуњавају.

У уџбенику ПОЗНАВАЊЕ ДРУШТВА за IV разред избор илустрација од стране ученика веома је разноврстан. Ученици бирају фотографије, илустрације типа разгледница, оне са мотивима из прошлости наших народа и прошлости уопште. Но, сазнајни аспект илустрација овде је јаче изражен него у III разреду. Узмимо за пример једну неупадљиву илустрацију величине 5x5 цм, смештену скоро у мртвом углу 149. странице уџбеника. Проницљиви илустратор је уз чланак од само 12 редака дао колористичну сличицу — шему комбинованог деловања природе и човека уз чланак „Борба за воду“. Дат је пут до воде: облак — киша — сливна површина цистерне — први резервоар воде — цистерна — други резервоар воде — цистерна. Привлачним колористичким тоновима и ваљаном методичком конструкцијом, аутор је ученицима који никада нису били у крашким пределима, дао успешан ликовно-илустративни фрагмент једног битног услова живота људи у тим пределима. Ученици су помоћу ове илустрације, скоро масовно сматрајући је најкориснијом за боље познавање градива, могли да дају шире коментаре него што их садржи пропратни текст у уџбенику.

Код ученика IV разреда приметно је још увек веома мало интересовање за илустрације које истичу уско еколошке и антрополошке аспекте садржаја градива.

У VII разреду као да је у уџбенику ИСТОРИЈА постигнута сагласност концепције илустратора и наклоности ученика у процесу усвајања знања. Доминантан је избор картограма и историјских карата, репродукција уметничких слика које ученици, захваљујући јаком доживљају, преобраћају у инспиративну нарацију о ономе градиву на које би се поруке слика могле односити. Сличан је однос ученика и према илустрацијама у уџбенику ГЕОГРАФИЈА у VII разреду. Њихов избор има потпуно методичко и сазнајно оправдање и даје за право илустраторима уџбеника који су у овај уџбеник сместили доста карата и картограма са аплицираним детаљима који се обрађују. Масовно, ученици оцењују ванредно корисним фотосе нивоа репродукција уметничких фотографија, којих је довољно у овом уџбенику.

Илустрацијама које су повезане са задатком ученика да усвајају одређена знања у настави помоћу уџбеника, ученици поклањају највећу пажњу и оне су очигледно битан елемент њиховог односа према градиву, према наставном програму и према појавама које илуструјемо. Интересовање за овај аспект илустровања произлази и из високог статуса знања у нашој школи, из нашег честог захтева којим се обраћамо ученику — да се знањем докажује. Отуда и критеријуми ученика усмерени према илустрацијама које испуњавају претходни услов, њихов избор карата, карикатура, графика, шема, фотографија, које им помажу да боље уче, чине им градиво јаснијим, покрећу њихову машту и имају ниво у погледу квалитета.

III

ДОЖИВЉАЈНИ АСПЕКТ УЧЕНИЧКОГ ОДНОСА ПРЕМА ИЛУСТРАЦИЈИ

ПРЕДА
ОКТОБРА

Чини се да изванредан број илустрација ученици при-мају у контексту својих доживљаја. Оне их узбуђују, ре-лаксирају, уз њих се одмарају. Може се опазити да најпри-вљачније илустрације нису оне које запремају највећу по-вршину на страницама уџбеника, нити оне које су смеште-не уз најобимније текстове уџбеника. Концизни текстови, илустрације мање површине, не замарају ученике толико да би им понестало снаге за емоционалну и сазнајну кон-центрацију. Уз краћи текст, добро смишљену, неоптере-ћену мноштвом детаља илустрацију, ученик показује уве-ћани активитет и склоност сопственом учешћу у дожив-љајној и сазнајној креацији при овладавању градивом из уџбеника. Још од IV разреда ученици показују, својим избором и објашњењима, способност да јасно разликују сазнајну и доживљајну страну илустрације, али и неодво-живост тих својстава илустровања. Изгледа да одлични уче-ници показују склоност, већу од осталих, да илустрације уметничког карактера захватају својим сазнајним крите-ријумима, сходно потреби да за свој одличан успех иско-ристе сваки део апаратуре из уџбеника, да помоћу илу-страција са више упорности сазнајно осветљавају чињени-це из уџбеника. Упркос томе, ипак је карактеристично да се на истој илустрацији сусрећу емоционални критеријуми ученика различитог састава по успеху. Понекада исту илу-страцију, на пример на страници 5. ЧИТАНКЕ за IV раз-ред, бирају више девојчице него дечаци у оквиру захтева за избор по сазнајном критеријуму (4:2 дечака), односно дечаци када се врши избор по доживљајном критеријуму (9:7 девојчица). Дакле, у обрнутој сразмери.

Критеријуми избора илустрација према доживљајима и емотивној узбудљивости коју изазивају доступни су ученицима IV разреда и њихова образложења таквог избо-ра сасвим су довољна и убедљива. У VII разреду то је још евидентније уз умањену склоност ученика да превише коментаришу ову врсту илустрација. Доживљајна везаност и снага ових илустрација довољно се намеће формом, бо-јом, осећањима која изазивају те обимне коментаре чине сувишним.

У IV разреду, у оквиру ПОЗНАВАЊА ДРУШТВА, ученици су најлакше нашли заједничку, због тога можемо рећи најпривлачнију, па и типичну илустрацију која их узбуђује, коју воле. То је илустрација на страници 76. уџбеника: „Плитвичка језера“, која није у довољној мери сагласна са текстом на који се доноси. Та илустрација, типа разгледнице, навела је ученике да је осете и интерпретирају скоро и не осврћући се на текст. Основа њихове јаке импресије, по свему је, чудесност и необичност, јединственост саме природне појаве; веза коју је илустратор остварио током: природна појава — ученик — градиво и текст уџбеника — ученик. Висок постотак, 43,33% ученика, изабрало је управо ову илустрацију као најефектнију у погледу утицаја на емоционални састав ученика.

Елементи који изазивају емоционалну привлачност илустрације су, са гледишта ученика, привлачност природне и друге појаве која је илустрована, боја, облик и величина. Поента није на градиву већ на атрактивности појаве и ликовним вредностима и квалитетима илустрације. Најчешћи критеријуми избора, с обзиром на доживљајност, јесу лепота и „свиђање“, а најчешће биране врсте илустровања, које ученике узбуђују, јесу колор фотографије и репродукције уметничких слика, док је у деловању сазнајног критеријума, видели смо, избор илустрација по врстама далеко шири. Са узрастом расте и склоност ученика да чешће врше избор уметничких репродукција. У ИСТОРИЈИ за VII разред то су на пример: Херцеговачки бегунци Уроша Предића, Карађорђево портрет Боровиковског, Смрт Хајдук Вељка Стевана Тодоровића, Слобода води народ Ежен Делакроа и друге. Понекада избор пада и на илустрације документарно — историјског карактера повезане са борбом народа, развојем науке и привреде. То су каткад илустрације које предочавају неки драматичан историјски тренутак као Напад на Бастиљу, Таковски устанак у ИСТОРИЈИ за VII разред. За њих ученици дају концизна објашњења али упадљивих емоционалних квалитета.

У уџбенику ГЕОГРАФИЈА за VII разред, као илустрације доминирају репродукције уметничких фотографија. Управо се међу њима и налази избор ученика који је увек био на страни црно-беле фотографије, уз истицање мерила избора карактеристичних за одрасле: популарност туризма, привредни значај појаве која се илуструје и сл. И у овом случају не може се доказати стриктна повезаност илустрација: текст — градиво, већ је поента на вези: илустрација — природна појава, лепота, љубав према нечем, емоционална привлачност.

ТАБЕЛА II

Избор илустрација по критеријуму доживљајности на предмету илустрација у уџбеницима

Разред и број ученика	У џ б е н и к	Просечна фреквенција ученика по изабраној илустрацији	Количник заједнич- ког избора илустр- ацији
IV 30	Александар Ристовић, Весели друг, Читанка, 1973, Београд	11,50	0,76
IV 33	Цвеја Јовановић, Слободан Ђукић, Божидар Златић, По- знавање друштва, 1975, Београд	4,75	0,57
VII 27	Петар Гудељ, Језеро на зе- ленгори, Читанка, 1975, Београд	2,42	0,62
VII 26	Ђорђе Грубач, Историја, 1975, Београд	5,50	0,42
VII 30	Петар Т. Милићевић, Гео- графија, 1974, Београд	4,00	0,53
Укупно: 146		4,52	0,58

На предњој табли види се веће груписање ученика у избору мањег броја илустрација, али са мањим бројем ученика који прихватају заједнички избор илустрација. Због већег утицаја субјективног чиниоца у испољавању емоционалних квалитета више ученика него при сазнајном вредновању илустрација прави свој, посебан избор.

IV

КРИТЕРИЈУМИ НЕПРИХВАТЊА И ОСПОРАВАЊА ВРЕДНОСТИ ИЛУСТРАЦИЈА У УЏБЕНИКУ

Иако постављање оваквог критеријума може бити оспоравано са гледишта аутора уџбеника, нарочито илустратора, ипак се чини да суд ученика о разматраном проблему не би био потпун и довршен без ове могућности. Тим пре што на сваком узрасту, судећи по овом испитивању, има ученика који немају тешкоћа када се треба

одлучити за избор илустрација које сматрају сувишним. Но, такође, да се уочити да са узрастом благо расте уверење ученика да у уџбеницима нема случајно смештених, тиме ни сувишних, погрешних и непотребних илустрација.

Ученичка критика илустрација у IV разреду уперена је најчешће на нелогичност и несагласност са текстом уџбеника, на техничку недовољност рама, односно оквира илустрације, облика, боје, на фрагментарност и непотпуност, несразмеру и минијатурност неких илустрација. У уџбенику ЧИТАНКА за тај (IV) разред, 30% ученика не прихвата илустрацију уз чланак „Прича о лептирима коњијама“, односно илустрацију два лептира на страници 73. На страници 144. ЧИТАНКЕ, уз чланак „Ко је тврдица“, они нису прихватили илустрацију јер, наводно, не схватају садржину текста уз ову, те се и њихова образложења углавном односе на несхватање поруке аутора пратећег чланка.

И ученици VII разреда лако идентификују неприхватљиве илустрације у својој ЧИТАНЦИ. Ту су међу првима: Младенци с Ајфелове куле Марк Шагала (страница 233), јер им сметају „измишљене ствари“, затим Курент: Маска из Плуја (страница 247), даље, Вињета Миодрага Вардгубедијана (страница 190), па и Пабла Пикасо-а: Гернике (детал на страници 71) или Бранка Шотре: Шума горјела (графика на страници 90) и друге. Образложења за неприхватање ових илустрација су најчешће ове врсте: немају јасно и одређено значење, нису разумљиве, не значе оно на шта се у уџбенику односе, немају одређен смисао.

Тако ученици у односу на поменути илустрацију по делу П. Пикасо-а наводе разлоге оспоравања ове: „Све је неразумљиво. Не може да се уочи прави смисао... не свиђа ми се како су представљени људи, коњи и страдања... лоши су облици ликова... не подсећа ни на шта“. Сличне разлоге наводе и ученици IV разреда када у уџбенику ПОЗДАВАЊЕ ДРУШТВА, не прихватају илустрацију на страници 16, уз задатак да читају Жил Верна и дату илустрацију — цртеж повратка свемирског брода. Тако, 63% ученика не прихвата тај начин илустровања полазећи са становишта савремене критике те фазе свемирског путовања, односно са становишта својих сазнања данас о томе, што показује умањену вољу ученика да виде историчност оваквих илустрација и познату склоност за осавремењивањем чињеница прошлости. Они радије илустрације виде у директној функцији задатака у настави које они имају и како их осећају у датом тренутку и у контексту своје непосредне потребе за учењем. Ученици не прихватају ни илустрације: четири цртежа часовника са детаљима, на четири угла странице 30, затим илустрацију: Група ученика око глобуса, на страници 12, Дечак чита за столом, на страници 20 и друге, на пример на страницама 72, 175, 151, 10/11 итд.

Ученици VII разреда радо би из свог уџбеника ИСТОРИЈА, одстранили илустрацију Караула Ђуре Јакшића, Трешњев топ (страница 156), фоторепродукцију слике Риста Вукановића: Већање дахија. У уџбенику ГЕОГРАФИЈА, у истом разреду, ученици не прихватају Абу Симбел, храм у пећини на обали Нила (страница 75), Рудник бакра у Катанги (страница 69), У Индији — фотографија крава на улицама града. На листи неприхваћених илустрација у уџбеницима са научно — популарним текстовима највише је фотографија, а није добијен ни изузетак да неко од ученика не прихвата карту, картограм, графику и сл.

Дајући своје критеријуме неприхватања илустрација ученици показују одбојност према илустрацијама уз предуге текстове, али и према немим илустрацијама, без текста и неопходног тумачења. Они нису наклоњени илустрацијама које немају функцију помоћи у савлађивању градива, већ су само индикативне, чине предак и нуде паузу ученику. Веома инсистирају на илустрацији у што непосреднијој функцији савлађивања градива и извршавања наставних задатака. Свакако је томе разлог што се и на уџбеник у нашој дидактици гледа као на извор знања не и као на доживљајно богаћење ученика уз сазнање. Однос ученика према илустрацији у уџбенику одраз је већ поменутог високог статуса знања у нашој школи. Сви остали задаци подређени су томе, те је такав захтев продро дубински у биће нашег ученика и он вредност илустрације и мери по томе да ли и колико помоћу ове учи и дознаје за непосредне потребе успешног кретања током поучавања у школи. Као разлоге за неприхватање неких илустрација ученици наводе и ове разлоге:

- неподударност илустрације са градивом;
- неподударност илустрације са текстом у уџбенику;
- не помаже им у учењу и разумевању градива;
- не схватају поруку илустрације.

Види се, дакле, да су критеријуми неприхватања најчешће сазнајно-логичке нарави: нејасно, неразумљиво. Неки се односе на садржај: илустрација не казује ништа, не представља ништа, не одговара градиву. Ту су и критеријуми естетско-уметничког неприхватања илустрација: није лепа, нап привлачна, сувишна, не одговарају боје, облик и сл. На крају, ученици наводе и неке методичке и практичне разлоге због којих имају негативан став према неким илустрацијама. Жале се, наиме, да помоћу њих ништа не могу да науче, да на њима нема довољно података, да су криво и нереално представљене неке појаве, да су застареле и далеко од достигнућа нашег времена у неким областима науке, технике и слично.

ПОРФОРА

ТАБЕЛА III

Избор илустрација по критеријуму неприхватања и негативне оцене ваљаности илустрација у уџбенику

Разред и број ученика	У џ б е н и к	Просечна фреквенција ученика по изабраној илустрацији	Количник заједнич- ког избора илустрацији
IV 30	Александар Ристовић, Весели друг, Читанка, 1973, Београд	3,71	0,86
IV 33	Цвеја Јовановић, Слободан Ђукић, Божидар Златић, Познавање друштва, 1975, Београд	12,00	0,72
VII 27	Петар Гудељ, Језеро на Зеленгори, Читанка, 1975, Београд	2,40	0,44
VII 26	Ђорђе Грубач, Историја, 1975, Београд	4,33	0,50
VII 30	Петар Т. Милићевић, Географија, 1974, Београд	2,50	0,33
Укупно: 146		4,04	0,58

Резултати овог испитивања ученика, на микроузроку показују да су оправдани разлози за наше интересовање у домену неких дидактичких, посебно сазнајних и доживљајних аспеката илустрација у уџбеницима основних школа, с обзиром на избор и критеријуме вредновања које могу учинити ученици. Они су показали пуну спремност на сарадњу у овој области и испољили висок степен активности анализирајући појаве које су биле предмет проучавања. Резултати овог испитивања, добијени преко ученика, несумњиво могу бити од користи ауторима уџбеника за сврхе успешнијег учења и усвајања знања, богаћење емоционалног живота ученика и свестранијег развијања њихове личности на садржајима савремених уџбеника. Али испитивање нуди и педагошки релативна сазнања за нас-

тавнике ангажоване у практичном педагошком раду уопште, свакако највише за оне који свој племенити посао васпитања и поучавања, помоћу уџбеника, остварују у срединама које су сличне оној средини чији је део Основна школа „IV краљевачки батаљон“ у Краљеву, која овим резултатима репрезентује средину одређене социјалне структуралности.

КРАЉЕВО 1978.